

HOVIJUUTALAISTEN AIKA

PEKKA T. HEIKURA

Hovijuutalaiset olivat merkittäviä taloudellisia toimijoita itsevaltiuden aikakaudella (1500–1700-luvuilla) erityisesti Saksan valtakunnassa mutta myös muualla Euroopassa. Hovijuutalaisten asema liittyi kiinteästi rajattoman yksinvaltiuden nousuun keskeiseksi hallitusmuodoksi Euroopassa. Hovijuutalaiset olivat absoluuttisten hallitsijoiden talouden kantavia voimia. Rahapulassaan hallitsijat kääntyivät hyvin verkostoituneiden juutalaisten puoleen, koska he pystyivät järjestämään nopeasti rahoitusta varsinkin 1600-luvun lopulla ja 1700-luvun alussa käytyjen sotien aikana. Vastineeksi hallitsijat antoivat hovijuutalaisille suojelua ja etuoikeuksia sekä vapautuksia juutalaisiin kohdistuneista rajoituksista. Hovijuutalaisten aika päättyi absolutismin katoamisen myötä 1800-luvun alussa.

Juutalaisten historia Euroopassa oli 1500-luvun loppupuolelle saakka hylkimisen ja ajoittain myös karkotusten ja vainon historiaa. Keski- ja Länsi-Euroopassa tapahtui kuitenkin 1570-luvulla muutos, joka muodosti vedenjakajan suhtautumisessa juutalaisiin. Hallitsijat alkoivat nähdä juutalaisissa ryhmän, jota voi hyödyntää taloudellisesti. Aikaisempia tiukkoja rajoituksia hölennettiin. Tämä johti dramaattisella tavalla juutalaisten taloudellisen toiminnan laajentumiseen.

Absolutismi ja juutalaiset

Muutoksen taustalla oli valtio-opillisessa ajattelussa 1500-luvun lopulla tapahtunut kehitys. Yhtenäisen kristillinen Eurooppa oli hajaantunut uskonpuhdistuksen seurauksena katolisiin, luterilaisiin ja kalvinistisiin leireihin. Näiden ryhmien vastakkainasettelu ja välienselvittely oli päättynyt patitilanteeseen ilman voittajaa niin Ranskassa ja Alankomaissa kuin Saksassakin. Erityisesti itsevaltiuden johtava teoreetikko Jean Bodin (1530–96) katsoi teoksessaan *Les six livres de la République* (1576), että vain hallitsijan rajoittamaton ja vastustamaton valta, joka oli uskonnollisten kiistojen yläpuolella, saattoi estää uskontoryhmien välisen väkivallan. Bodinin mielestä paras ja kestävin valtiomuoto oli absoluuttisen vallan omaava, perinnöllinen yksinvaltiutus. Hallitsijan oli oltava myös uskonnollisesti suvaitsevainen (Bodinista, ks. Fabrin 2011 ja Tolonen 1989).

Bodinin mielestä valtio-opin oli perustuttava järkeen. Bodin oli huomattavin ajattelija niin sanotussa *politiques*-ryhmässä, joka syntyi Ranskassa uskonnollisten kiistojen seurauksena ja joka kannatti vahvaa yksinvaltiutta. *Politiques* (poliittiset) olivat myös uskonnollisesti maltillisia ja jopa välinpitämättömiä. Uudenlainen ajattelu sai kannatusta myös muualla Euroopassa. Se paransi selkeästi myös juutalaisten asemaa (Israel 1985, 36–38).

Jonathan Israel on korostanut, että muutos suhtautumisessa juutalaisiin tapahtui 1570-luvulla muutamassa vuodessa yhtä aikaa ei vain Habsburgien alueilla Itävallassa ja Böömissä (nyk. Tšekki) ja muualla Saksan valtakunnassa vaan myös Alankomaissa, Ranskassa ja Italiassa (Israel 1985, 35).

Saksassa muutos merkitsi vielä 1500-luvun alkupuolella yleisten sortotoimien ja juutalaisten karkotusten loppumista ja helpotuksia heihin koh-

distuneisiin rajoituksiin ennen kaikkea ammattien harjoittamisen osalta. 1200-luvulta aina 1500-luvulle saakka tunnetuin juutalaisten elinkeino oli rahanlainaaminen, johon vihamielisessä kristittyjen maailmassa kuului leimautuminen koronkiskuriksi. Rajoitusten poiston seurauksena juutalaiset siirtyivät asteittain kaupankäyntiin (Sorkin 1987, 43).

Ranskan kuninkaat Henrik III (1574–93) ja Henrik IV (1593–1610) myönsivät erityisesti inkvisition kiristyneen toiminnan vuoksi Portugalista paenneille marraaneille (*marranos*) erioikeuskirjoilla (*lettres patentes*) suojelua ja asumisoikeuksia piittaamatta paikallisten kauppiaiden, kirkonmiesten ja väestön vastustuksesta. Marraanit olivat kristinuskoon pakkokäännytettyjä mutta salaisesti juutalaisia. Myös Alankomaat otti vastaan näitä sefardijuutalaisiin lukeutuvia marraaneja 1500-luvun lopulla. Marraanien yhteisö Amsterdamissa perustettiin vuonna 1595. Portugalilaisten juutalaisten sallittiin asettua 1590-luvulla myös Hampuriin.

Muutos suhtautumisessa juutalaisiin oli sidoksissa absolutismin nousuun. Valtion edun (*raison d'État*) mukaista oli myös juutalaisten hyödyntäminen taloudessa. Harjoitettu talouspolitiikka oli merkantilistista ja juutalaisia rohkaistiin kaupankäyntiin ja perustamaan tehdaslaitoksia, manufaktuureja. Juutalaisten taloudellinen rooli muuttui ja heistä tuli absoluuttisten valtioiden merkantilistisen talouspolitiikan välineitä (Sorkin 1987, 43–44; merkantilismista, ks. Cameron 1995, 150–154).

Yhtenä merkkipaaluna juutalaispolitiikan muutoksessa voidaan pitää keisari Rudolf II:n (1576–1612) antamaa erioikeuskirjaa Böömin juutalaisille vuonna 1577. Eriokeuskirjassa keisari myönsi juutalaisille privilegioita ja lupauksen olla karkottamatta heitä Prahasta ja muilta Habsburgien alueilta. Rudolf II:n myönnytykset Prahassa juutalaisille sisälsivät oikeuden harjoittaa heiltä aikaisemmin kiellettyjä ammatteja, mukaan lukien jalokivien, kullan ja hopean työstäminen. Rudolf lakkautti kristittyjen ammattikuntien monopolin. Juutalaisten perinteisten elinkeinojen – rahanlainaaminen, panttilainaaminen ja kulkukauppa – ohteen nousi nyt juutalaisten käsityöammattien harjoittajien ja kauppiaiden ryhmiä (Israel 1985, 39–40).

Rudolf II:n politiikan seurauksena Prahassa juutalaisten määrä kasvoi vuoden 1564 muutamasta tusinasta yli 3000:een vuonna 1600. Praha oli täl-

löin Rooman jälkeen suurin juutalaisyhteisö länsimaissa. Samalla taloudellinen toimeliaisuus lisääntyi voimakkaasti. Lännempänä Frankfurtissa tapahtui samoihin aikoihin samanlainen kasvu juutalaisten määrässä ja taloudellisessa toimeliaisuudessa. Juutalaisten määrä kuusinkertaistui ja nousi lähes 3000:een vuonna 1613. Syykin oli sama kuin Prahassa, rajoitusten höllentäminen.

Vuonna 1694 Frankfurtin 272:sta juutalaisesta perheen päämiehestä 163 toimi (erityisesti tekstiilien) vähittäiskaupassa. Vain 109 harjoitti panttilainaamista ja myi vanhoja vaatteita. Perinteinen koronkiskonta oli Saksassa katoava ammatti. Viimeinen maininta siitä on Klevestä vuodelta 1737 (Sorkin 1987, 43).

Hovijuutalaiset ja kolmikymmenvuotinen sota

Juutalaisten taloudellisen toiminnan äkillinen laajentuminen teki mahdolliseksi myös hovijuutalaisten (*Hoffjuden, Hoffaktoren*) ilmaantumisen. Hovijuutalainen oli suuren mittaluokan kauppias-rahoittaja, jolla oli hoviyhteyksiä (Israel 1985, 40–41).

Ensimmäisenä hovijuutalaisena voidaan pitää prahalaista Markus Meysliä (1528–1601), joka tunnustuksena keisarille tekemistä palveluksista pääsi suoraan Rudolf II:n suojelukseen ja nautti käytännössä (vaikkei virallisesti) aatelisen statuksesta. Kuollessaan Meysl jätti 500 000 floriinin perinnön (Israel 1985, 41).

Kolmikymmenvuotinen sota (1618–48) merkitsi hovijuutalaisten läpimurtoa. Vaikka katolinen keisari osoittautui juutalaisten pääsuojelijaksi sodan aikana Saksan valtakunnassa, myös ruotsalaiset ja heidän protestanttiset liittolaisensa käyttivät juutalaisten rahoitusta. Syyinä oli yksinkertaisesti sodankäynnin kalleus ja rahapula.

Keisari Ferdinand II (1619–37) oli jo sodan alussa kroonisessa rahapulassa ja olisi ilman Espanjan massiivista apua kärsinyt tappion. Juutalaiset olivat hänen harvoja paikallisia rahaläheteitään. Juutalaiset olivat halukkaita lainaamaan sekä hankkimaan varusteita ja ruokaa keisarin joukoille, koska korkojen ja lainan takaisin maksun lisäksi he olivat kiinnostuneet saamaan vastineeksi keisarilta erilaisia myönnytyksiä ja privilegioita.

Sotaonnen käännyttyä vuonna 1630 ruotsalaiset ja heidän liittolaiset eivät suinkaan rankaisseet

juutalaisia keisarin suosimisesta vaan sovelsivat pakon sanelemaa pragmaattista ja laskelmoivaa politiikkaa ja käyttivät juutalaisten tukea joukkojen varustelussa ja rahoittamisessa. Kristittyjen porvarien ja pappien protesteille ruotsalaiset komentajat olivat kuuroja. Juutalaisten kyky järjestää käteistä, varusteita ja elintarvikkeita joukoille näytteli tässä olennaista osuutta (Israel 1985, 94–96).

Ehkä tunnetuin hovijuutalainen kolmikymmenvuotisen sodan aikana oli prahalainen Jacob Bassevi (1570–1634). Bassevi oli keskeisiä henkilöitä järjestettäessä (juutalaisilta) rahaa keisarin sotaponnistuksiin. Bassevi vastasi Böömin hopeakaivosten tuotannosta ja yleisemminkin hopean ostamisesta ja myymisestä. Bassevi oli myös mukana vuoden 1622 pahamaineisessa hopearahan huonontamisoperaatiossa, jossa Böömin protestanteilta takavarikoidusta hopeasta lyötiin 42 miljoonaa huononnettua guldenia valtavalla voitolla. Bassevi menetti vaikutusvaltansa 1630-luvulla ja kuoli murtuneena miehenä.

Hovijuutalaisten kultakausi

Huippukaudella 1650–1713 hovijuutalaiset nousivat erittäin merkittävään asemaan valtioiden raha-asioissa, erityisesti sotien rahoittajina ja armeijoiden varustajina. Merkittäviksi hovihankkijoiksi nousi tällöin useita Saksan ashkenasi- ja Pyreneiden niemimalta pois muuttaneita sefardijuutalaisia. Ashkenasi- ja sefardijuutalaiset tekivät myös yhteistyötä keskenään.

Merkille pantavaa on, että hovijuutalaiset saattoivat palvella monia valtioita ja hallitsijoita yhtä aikaa. Suurempien valtioiden ohella Euroopassa oli hajanaisessa Saksan valtakunnassa yli 300 ruhtinaskuntaa ja kaupunkivaltiota sekä lähes 1 500 suvereenia valtakunnan ritaria (Schoeps 2001, 44).

Hovijuutalaiset lainasivat suuria summia ja varustivat jopa kokonaisia armeijoita ja osallistivat niiden huoltoon järjestämällä ruokaa miehille ja rehua hevosille. Armeijoiden hankkijoina hovijuutalaiset olivat säännöllinen näky ajan hoveissa ja niiden liepeillä. Syy hovijuutalaisten vaikutusvallan kasvuun oli sodissa, joita käytiin Ranskan Ludvig XIV:n (1643–1715) ja hänen vastustajiensa, keisarin, Hollannin, Englannin ja muiden valtioiden, välillä.

Ehkä merkittävin armeijan hankkija tänä aikana oli Habsburgien palveluksessa ollut Samuel Oppenheimer (1630–1703). Oppenheimer varusti Ludvig XIV:ää vastaan vuosina 1672–78 käydyssä sodan aikana keisari Leopold I:n (1658–1705) koko armeijan Reinillä. Oppenheimer ja hänen faktorinsa hankkivat viljaa ja rehua, vaatteita, hevosia, ruutia ja ammuksia pääosin Frankfurtin juutalaisilta kauppiailta mutta myös Hampurista ja Amsterdamista.

Oppenheimer oli aktiivinen armeijan hankkija myös vuosina 1682–99 käydyssä Itävallan ja Turkin sodan aikana. Hänen uransa saavutti huippukohdan uuden Ludvig XIV:ää vastaan käydyssä sodan aikana vuosina 1688–97. Hän varusti tällöin samaan aikaan keisarin joukkoja sekä Saksassa ranskalaisia vastaan että idässä Unkarissa turkkilaisia vastaan. Erotukseksi vähempiarvoisista hovijuutalaisista Oppenheimer kantoi virallisia arvonimiä *Oberhof-faktor* ja *Oberkriegsfaktor* (Israel 1985, 124–126).

Kun sodat sekä lännessä että idässä päättyivät, Oppenheimerin asema romahti. Keisari ei enää tarvinnut häntä. Keisarillinen rahasto jäi hänelle velkaa suuria summia. Seurauksena oli taloudellinen kriisi sekä Itävallassa että koko Keski-Euroopassa. Omien hovijuutalaisten yllyttämänä useat Saksan ruhtinaat painostivat vetoista keisaria, kuten teki myös Alankomaiden yhteissäätökokous (*Staten Generaal*) Oppenheimerin Amsterdamissa nostamista suurista summista.

Toinen merkittävä hovijuutalainen, Samson Wertheimer (1658–1728), onnistui kuitenkin korjaamaan tilanteen. Vaikka Wertheimer oli ennen muuta rahoittaja eikä armeijan hankkija, hänen taloudelliset toimensa auttoivat suuresti Itävallan sotaponnistuksia Espanjan perimyssodan aikana (1702–13/14). Wertheimerin ura perustui hänen kykynsä koota juutalaisten kontaktiensa kautta lainapaketteja useissa eri paikoissa yhtä aikaa. Nopeus oli tärkein tekijä hänen menestyksessään. Espanjan perimyssodan aikana Wertheimer lainasi keisarille vuosittain jopa miljoonia guldeneita, jotka maksettiin takaisin Böömistä, Määristä ja Unkarista saatavista tuloista (Israel 1985, 132–133).

Myös useat sefardijuutalaiset hankkivat kuuluisuutta erityisesti Alankomaiden käskynhaltija (*Stadhouder*) Vilhelm III Oranialaisen (1672–1702) armeijoiden hankkijoina ja varustelijoina. Näitä

olivat Antonio (Moseh) Álvarez Machano ja Jacob Pereira vuosien 1672–78 sodan aikana. Sefardijuutalaiset hankkijat olivat mukana myös varustamassa Vilhelmin Englannin-sotaretkeä vuonna 1688. Vilhelmin Irlannin-sotaretken aikana vuosina 1690–91 Jacobin pojalle, Isaac Pereiralle, maksettiin valtaiset 95 000 puntaa maksuna hänen järjestämistään varusteista ja laivauksista (Israel 1985, 127–129).

Hovijuutalaiset toimivat usein verojen ja tullien kanto-oikeuksien vuokraajina. He toimittivat myös timantit ja jalokivet hallitsijoiden hoveihin. Lisäksi heille uskottiin diplomaatin tehtäviä. Hampuriin ja Amsterdamiin asettuneet sefardijuutalaiset toimivat Ruotsin, Puolan ja Portugalin residentteinä, lähettiläinä. Hampurissa vuonna 1655 oleskellut, Ruotsin kruunusta luopunut kuningatar Kristiina (1632–54) nimitti henkilökohtaiseksi residentiksi kaupungissa sefardijuutalaisen Diogo Teixeiran (Muchnik 2011, 312; Israel 1985, 138).

Juutalaiset toimittivat myös yhä enenevässä määrin Itävallan Habsburgien Breslaussa sijainneen keisarillisen rahapajan tarvitseman hopean. Vuonna 1629 juutalaisen hopean osuus rahapajan tarpeesta oli 29 prosenttia. Vuonna 1656, jolloin viralliseksi toimittajaksi nimitettiin hovijuutalainen Zacharias Lazarus, osuus nousi 50 prosenttiin. Vuonna 1704, jolloin Breslaun Hoffaktoriksi tuli puolestaan Lazarus Hirschel, juutalaisten toimittaman hopean osuus oli peräti 80 prosenttia (Israel 1985, 132).

Hovijuutalaiset toimivat myös kotiyhteisönsä johtajina. Saksan valtakunnan alueella absolutistiset valtiot kuitenkin rajoittivat yhä enemmän ja enemmän juutalaisten autonomisten yhteisöjen asemaa ja ottivat yhteisöjen aikaisemmin hoitamia tehtäviä itselleen. Hovijuutalaisista tuli tässä kehityksessä vähitellen valtion edustajia, jotka toteuttivat hallitsijan tahtoa yhteisöissä (Sorkin 1987, 45).

Vaikka rikastuneet hovijuutalaiset olivat epäilemättä huomiota herättävin ryhmä juutalaisten joukossa, he eivät edusta koko kuvaa ajan juutalaisista. Vuonna 1750 Saksassa (vuoden 1871 rajojen sisällä) asuneista noin 50 000–70 000 juutalaisesta vain kaksi prosenttia oli todella rikkaita hovijuutalaisia. Jopa yli puolet heidän uskonveljistään eli köyhyydessä ja tuli juuri ja juuri toimeen pik-

kukaupalla, kerjäämällä ja jopa varastelulla. Kehitysuuntana oli kolmikymmenvuotisesta sodasta lähtien harvojen rikastuminen ja monien köyhtyminen (Sorkin 1987, 43).

Laskukausi

Hovijuutalaisten ”kultakausi” päättyi vuosina 1713–14 solmittuihin Utrechtiin ja Rastattin rauhansopimuksiin, jotka lopettivat Ludvig XIV:n sodat Englantia, Hollantia ja Itävallan keisaria sekä muita valtoja vastaan. Alkoi pitkäaikainen rauhan kausi, joka teki monet armeijoiden varustelijoina toimineet hovijuutalaiset tarpeettomiksi. Hovijuutalaisten toiminta laski jyrkästi. Vararikkojen aalto kesti aina 1720-luvulle saakka. Tuhoisin oli Leffmann Behrendsin poikien konkurssi Hannoverissa vuonna 1721.

Hovijuutalaisten asema elpyi jonkin verran Itävallan perimyssodan aikana vuosina 1740–48, mutta ei enää koskaan saavuttanut ennen vuotta 1713 valinnutta tasoa (Israel 1985, 243). 1700-luvulla hovijuutalaisten sidos omien uskonveljiensä yhteisöihin ja uskontoon alkoi höllentyä sekä sefardi- että ashkenasitaustaisilla hovijuutalaisilla. Monet luopuivat perinteisestä parrastaan ja pukeutumisestaan. Trendinä oli aristokraattisen elämäntyylin omaksuminen ja vähenevä kiinnostus perinteisen juutalaisuuden harjoittamiseen. Tähtäimessä oli lopulta sulautuminen kristittyyn aristokratiaan.

Hovijuutalaisten epävarma asema

Hovijuutalaiset elivät epävarmaa elämäänsä hallitsijan ja vihamielisen väestön välimaastossa (Sorkin 1987, 44). Keith Hopkins on nähnyt samankaltaisuutta hovijuutalaisten ja myöhäisantiikin (300–500 jKr.) Rooman hovieunukkien aseman välillä. Kummatkin ryhmät olivat täysin riippuvaisia hallitsijan antamasta suojelusta. He imivät myös itseensä väestön tyytymättömyyttä epämieluisista päätöksistä. Heidät voitiin tarpeen tullen myös uhrata (Hopkins 1978, 190; Heikura 2016).

Varsinkin veronkerääjinä hovijuutalaiset jouduivat kansan kanssa läheisiin tekemisiin ja sen vihan kohteeksi. Muut kuin absoluuttiset hallitsijat eivät juuri kokeneet juutalaisia valtiolle hyödyllisiksi.

Hovijuutalaiset voitiin vihan yltyessä myös teloittaa, kuten kuuluisimman hovijuutalaisen,

Württembergin hovifaktorin Joseph Süss-Oppenheimerin (1697/98–1738), kohtalo osoittaa (Mintzker 2017, 4–5). Korruptiosta ja rahojen väärentämisestä tuomitun Oppenheimerin hirttäminen vuonna 1738 sai paljon julkisuutta ja sankasti yleisöä (10 000–20 000 henkeä) ja oli aikanaan suoranainen mediatapahtuma (Przymembel ja Schönert 2006, s. 14). Natsiaikana (1940) Oppenheimerista tehtiin antisemiittinen propagandaelokuva *Jud Süss* (Kuparinen 2008, 113–115).

Hovijuutalaiset voivat kuitenkin odottaa hallitsijoille tekemistään taloudellisista ja muista palveluksista paitsi suojelua myös henkilökohtaisia vapautuksia kristityn maailman juutalaisiin kohdistamista rajoituksista. Heitä eivät koskeneet pukeutumista koskevat määräykset. Heillä oli myös oikeus valita asuinpaikkansa (Kuparinen 2008, 113). Monille annettiin oikeus ajaa neljän tai kuuden hevosen vetämillä vaunuilla. Saksassa he saivat ostaa joissain tapauksissa maata. Jotkut onnekkaat saivat alempia aatelisarvoja. Jacob Bassevi (1580–1634) oli ensimmäinen aateloitu hovijuutalainen (vuonna 1614) Saksan valtakunnassa. Solomon de Medina (n. 1650–1730) oli puolestaan ensimmäinen hovijuutalainen, joka sai ritarin arvon Englannissa vuonna 1700 (Muchnik 2011, 313; Israel 1985, 130).

Maalaisaateliin ja pankkialalle

Viimeisinä hovijuutalaisina on pidetty Brunswickissa toiminutta Israel Jacobsonia (1768–1828) ja Hessenin vaaliruhtinaan hovin faktoria Wolf Breidenbachia (1751–1829). Absoluuttisista monarkioista siirryttiin Ranskan vallankumouksen (1789) myllerryksessä ja sen jälkeen perustuslaillisiin monarkioihin suurimmassa osassa Eurooppaa. Samalla myös hovijuutalaiset instituutiona katosivat. Itsevaltaisten hallitsijoiden palveluksessa ura luoneet hovijuutalaiset menettivät tehtävänsä alkavalla porvariston valtakaudella ja teollisen kapitalismin maailmassa (Schoeps 2001, 53). Vähitellen myös demokratisoitumiskehitys lähti käyntiin. Juutalaiset ryhmänä kokivat myös emansipaation. Ne finanssitehtävät, joita hovijuutalaiset olivat aikaisemmin suorittaneet, hoitivat nyt pankkitalot (Schoeps 2001, 53).

Hovijuutalaiset olivat muuttuneessa maailmassa tarpeettomia. Heinrich Schneen mukaan ho-

vijuutalaiset sulautuivat vähitellen aateloinnin ja kristittyjen kanssa solmittujen avioliittojen kautta maata ja linnoja omistavaan aristokratiaan ja palvelivat valtioita viranhaltijoina (Schnee, osa 4, 237).

Vaikka Schnee epäilemättä kuvaa tyypillistä hovijuutalaisen urakehitystä, siihen on kuitenkin lukuisia poikkeuksia. Osa hovijuutalaisista luki muuttuvan ajan merkit ja siirtyi pankkialalle. Tunnetuin näistä on Rothschildien suku. Sen jäsenet olivat toimineet 1500-luvulta lähtien Frankfurt am Mainissa kauppiaina ja palvelleet eri ruhtinaita hovihankkijoina. Mayer Amschel Rothschild (1743–1812) ja hänen viisi poikaansa (die ”Fünf Frankfurter”) toimivat yhdessä menestyksellisesti useilla eri paikkakunnilla. Rothschildeilla oli haarakonttorit Lontoossa (vuodesta 1798), Pariisissa (vuodesta 1812), Wienissä (vuodesta 1816) ja Napolissa (vuodesta 1820). Rothschildien pankki organisoi suuria lainoja ja toimi emissio pankkina valtion lainoille (Schoeps 2001, 53).

Myös muita hovijuutalaisia siirtyi pankkialalle. He näyttelivät huomattavaa osuutta osakeyhtiömuotoisten pankkien luomisessa 1800-luvun alkupuolen Saksassa. Hovijuutalaistaustaisia pankkisukuja olivat Seligmann ja Hirsch Münchenissä, Kaulas Stuttgartissa, Haber Karlsruhessa, Kaskel Dresdenissä ja Oppenheim Kölnissä. 1800-luvun alkupuoliskon juutalais-saksalaisen taloudellisen eliitin 40–50 jäsenestä monet olivat alkuaan absolutismin ajan hovijuutalaisia (Schnee, osa 4, 272; Mosse 1987, 34–36).

Varhaiskapitalismin kantavia voimia

Werner Sombart korosti aikoinaan, että hovijuutalaiset olivat vaikutusvaltaisimpia armeijan hankkijoita ja suorituskykyisimpiä ruhtinaiden rahanlainaajia 1500–1700-luvuilla. Hän piti hovijuutalaisten merkitystä ylivertaisena uuden ajan valtion rakentamisosuudessa (Sombart 1911 ja 1925). Myöhemmät hovijuutalaisia käsitelleet tutkimukset ovat osittain vahvistaneet Sombartin teesin (ks. Stern 1950; Schnee 1953–1967), osa niistä on torjunut sen liioitteluna (kritiikistä, ks. Schedlitz 1984, 200).

Vaikka hovijuutalaisten merkitystä ei ehkä ole syytä liioitella, hovijuutalaiset instituutioon kuuluivat epäilemättä absolutistisen ruhtinasvaltion, joka sattui ajallisesti yhteen varhaiskapitalismin

(kauppiaskapitalismin) kanssa, kantaviin voimiin (Schoeps 2001, 44). Jonathan Israel on korostanut hovijuutalaisten kykyä koota nopeasti suuria rahasummia ja siirtää niitä nopeasti Euroopassa paikasta toiseen. He pystyivät varustamaan ja huoltamaan myös armeijoita. Vaikka juutalaisilla ei ollut välttämättä suurta osuutta Euroopan pääomista, he olivat verkostojensa kautta ainutlaatuisen hyvin sijoittuneita kontrolloidakseen jalometallien kiertoa Keski- ja Itä-Euroopassa ja vaikuttaakseen kullan ja hopean virtaukseen Euroopan taloudelliseen keskukseen Hollantiin ja sieltä ulos. He siis pystyivät yksinkertaisesti siirtämään pääomia paikasta toiseen nopeasti (Israel 1985, 132, 256).

Alitusten sotien vuoksi valtioiden kassat olivat yleensä tyhjiä (Israel 1985, 132, 236). Suuret juutalaiset rahoittajat ja hankkijat, kuten ashkenasijuutalaiset Samuel Oppenheimer ja Samson Wertheimer sekä sefardijuutalaiset Antonio Álvarez Machado, Jacob ja Isaac Pereira ja monet muut, nousivat tällöin avainasemiin.

Kirjallisuus

- Cameron, R. (1995): *Maailman taloushistoria*. Suomentanut Helen, T. WSOY. Juva.
- Fabrin, S. (2011): Kuninkaan valta ja vastarinnan oikeutus Jean Bodinin ja Jaakko I:n ajattelussa. Teoksessa Aalto, I., Boxberg, L., Ijäs, U. ja Paalumäki, H. (toim.): *Vallan teoriat historiantutkimuksessa*, s. 161–178. Turun historiallinen yhdistys ry. Porvoo.
- Graetz, M. (1996): Court Jew in Economics and Politics. Teoksessa Mann, V., Cohen, R. (toim.): *Prom Court Jews to the Rothschilds: art Patronage and Power 1600–1800*, s. 27–43. Prestel. New York.
- Heikura, P. T. (2016): Käärmeitä, sisiliskoja ja rupisammakoita – hovieunukit politiikassa myöhäisantiikin Roomassa. *Tieteessä tapahtuu* 2/2016, 28–34.
- Hopkins, K. (1978): *Conquerors and Slaves*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Israel, J. (1985): *European Jewry in the Age of Mercantilism 1550–1750*. Clarendon Press. Oxford.
- Kuparinen, E. (2008): *Antisemitismin musta kirja. Juutalaisvainojen pitkä historia*. 2. tarkistettu painos. Atena. Jyväskylä.
- Minzker, Y. (2017): *The Many Deaths of Jew Süß. The Notorious Trial and Execution of an Eighteenth Century Court Jew*. Princeton University Press.
- Mosse, W.E. (1987): *Jews in the German Economy. The German – Jewish Economic Élite 1820–1935*. Clarendon Press.
- Muchnik, N. (2011): Les pouvoirs et les Juifs en Europe occidentale (XVIe–XVIIIe siècle). Teoksessa Germa, A., Lellouch, B. et Patagean, É.: *Les Juifs dans l’histoire: de la naissance du judaïsme au monde contemporain*. Champ Vallon.
- Przyrembel, A. ja Schönert, J. (toim., 2006): ”Jud Süß”. *Hoffjude, literarische Figur, antisemitisches Zerrbild*. Campus Verlag.
- Schedlitz, B. (1984): *Leffmann Behrens. Untersuchungen zum Hoffjudentum im Zeitalter des Absolutismus*. Diss. Hildesheim.
- Schnee, H. (1953–67): *Der Hoffinanz und der moderne Staat. Geschichte und System der Hoffaktoren an deutschen Fürstenthöfen im Zeitalter des Absolutismus*. 6 Bde. Berlin.
- Schoeps, J.H. (2001): Skrupullose Geschäftsmacher oder Unternehmer modernen Stils? Rolle und Funktion der Hoffjuden im 17. und 18. Jahrhundert. Teoksessa Raphael, F. (toim.): ”...Das

Flüstern eines leisen Wehens...“ Beiträge zu Kultur und Lebenswelt europäischer Juden. Festschrift für Utz Jeggle, s. 43–54. UVK Verlagsgesellschaft mbH. Konstanz.

Sombart, W. (1925): *Der moderne Kapitalismus*, 2 Bde. in 4 Teilen. Berlin.

Sombart, W. (1911): *Die Juden und das Wirtschaftsleben*, Berlin.

Sorkin, D. (1987): *The Transformation of German Jewry 1780–1840*. Oxford University Press.

Stern, S. (1950): *The court jew: a contribution to the history of absolutism in Europe*. Transl. Weiman, R. Philadelphia.

Tolonen, J. (1989): *Valtio ja oikeus. Tutkimus lain käsitteestä*. Ruotsinkielinen alkuteos *Stat och rätt*. Suomentanut Nurminen, P. Abo Akademis Förlag – Abo Academy Press. Abo.

Kirjoittaja on filosofian lisensiaatti ja tiedetoimittaja.

JULKAISUFOORUMIN PÄIVITYSARVIOINTI VALMISTUI

Asiantuntijapaneelit kävivät vuoden 2018 aikana lävitse tieteellisten julkaisusarjojen ja kirjakustantajien korkeimmat tasoluokat 2 ja 3. Kaikkiaan päivitysarvioinnissa nostettiin 550 kanavan tasoluokkaa ja 270 kanavan tasoluokkaa laskettiin. Uudessa luokituksessa tasoluokkaan 3 sijoittuu 740 julkaisukanavaa ja tasoluokassa 2 kanavia on yhteensä 2 486. Julkaisufoorumin ohjausryhmä vahvisti luokituksen 13.12.2018, ja uusi luokitus astui voimaan 1.1.2019. Uutta luokitusta käytetään julkaisuihin, joiden julkaisuvuosi on 2019 tai myöhempi.

Ensisijaisia arviointikriteerejä ovat julkaisukanavien tieteellinen laatu, vaikuttavuus ja arvostus tiedeyhteisössä. Asiantuntija-arvioinnin tukena hyödynnettiin tiedeyhteisöltä saatuja ehdotuksia, viittausindikaattoreita, Norjan ja Tanskan luokituksia sekä tietoa avoimesta saatavuudesta. Eri tieteen- ja tutkimusalojen edustukseen tasoluokissa 2 ja 3 kiinnitettiin erityistä huomiota.

Paneelikohtaiset kiintiöt määrittävät, kuinka suuren määrän julkaisusarjoja kukin paneeli voi sijoittaa tasoluokkiin 2 ja 3. Kiintiöiden laskentaperusteena käytetään tietoa tasoluokan 1–3 lehdissä vuosittain julkaistavien artikkelien kokonaismäärästä (julkaisuvolyymi). Tason 2 lehdet saavat käsittää enintään 15 % ja tason 3 lehdet enintään 5 % paneelin lehtien yhteenlasketusta julkaisuvolyymistä. Kiintiöt tasapainottavat luokitusta eri tieteenalojen välillä.

Seuraava päivitysarviointi toteutetaan vuoden 2022 aikana. Vuosien 2019–21 aikana paneelit koontuvat kerran vuodessa syksyisin käsittelemään tiedeyhteisöltä saatua palautetta. Välivuosina luoki-

tukseen on mahdollista tehdä yksittäisiä korjauksia. Vuoden 2019 kokouksissa käsitellään palaute, joka on annettu JUFO-portaalin kautta 31.8.2019 mennessä.

Lähes 1 400 uutta kanavaa sai tasoluokan

Vuoden 2018 aikana Julkaisufoorumi-luokitusta täydennettiin arvioimalla 1 368 tasolle 1 ehdolla ollutta kanavaa. Puolet näistä lisättiin tieteellisten julkaisukanavien perustasolle 1 ja puolet jäivät tasolle 0. Uusista julkaisukanavista 202 oli kirjakustantajia ja 1 166 lehtiä tai sarjoja. Kirjakustantajat jäivät lehtiä useammin tasolle 0, sillä kustantajien verkkosivuilla on usein lehtiä huomattavasti saatavilla tietoa esimerkiksi vertaisarvioinnista, joka on tason 1 keskeinen kriteeri.

Yksittäisiä konferensseja koskevia ehdotuksia ei usein voida käsitellä, sillä vuodesta 2016 lähtien konferenssiartikkelit saavat tasoluokan pääasiassa julkaisukanavana toimivan kustantajan tai julkaisusarjan perusteella. Yksittäinen konferenssi voidaan arvioida vain, jos sillä on oma ISSN-tunnusellinen julkaisusarja tai jos sen tasoluokan katsotaan poikkeavan kustantajan tai julkaisusarjan tasoluokasta.

Uudet julkaisukanavat arvioidaan pääsääntöisesti, kun ne ovat ilmestyneet vuoden ajan. Lisäksi julkaisukanavasta tulee olla saatavilla riittävästi aineistoa arvioinnin tueksi. Tämän vuoksi useat vuoden 2018 aikana toimintansa aloittaneet kanavat tulevat arvioitavaksi vasta vuoden 2019 puolella.

Täydennysarvioinnin yhteydessä käsitellään vuosittain myös nostoehdotuksia tasoluokasta 0 tasoluokkaan 1 sekä laskuehdotuksia tasoluokkaan 0. Vuonna 2018 arvioitiin uudelleen 362 tasolla 0 tai 1 olevan julkaisukanavan tasoluokkaa. Ehdotuksista yli puolet johti tasoluokan muutokseen. Uudelleenarviointi tehdään tavallisesti aikaisintaan vuosi edellisen arvion jälkeen.

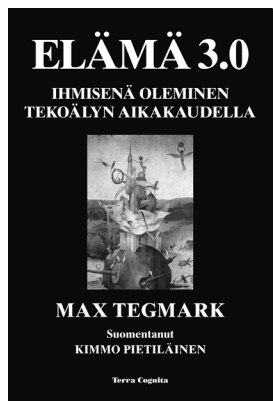
Julkaisufoorumi-seminaari maaliskuussa

Julkaisufoorumi järjestää 20.3.2019 klo 12–16 kaikille avoimen seminaarin, jonka aiheena on Julkaisufoorumin vuoden 2018 päivitysarviointi, Julkaisufoorumin tausta ja tavoitteet sekä luokituksen vastuullinen käyttö. Seminaariin on vapaa pääsy ja sitä on mahdollista seurata myös etäyhteydellä. Ohjelmasisu ja ilmoittautuminen löytyvät osoitteesta <https://bit.ly/2RDi59U>

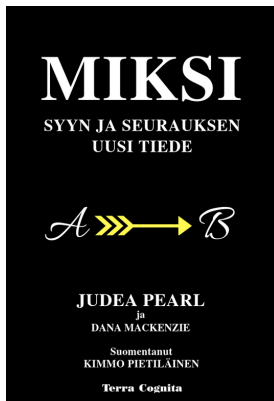
Lisätietoja: julkaisufoorumi@tsv.fi

Terra Cognita

Parasta suomenkielistä tietokirjallisuutta.

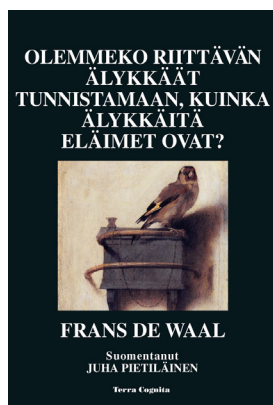
Max Tegmark: *Elämä 3.0. Ihminenä oleminen tekoälyn aikakaudella*
Ovh. 40 €.

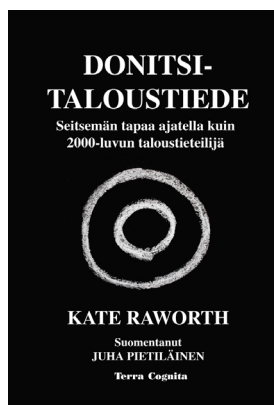
Judea Pearl & Dana MacKenzie: *Miksi. Syyn ja seurauksen uusi tiede*
Ovh. 40 €.

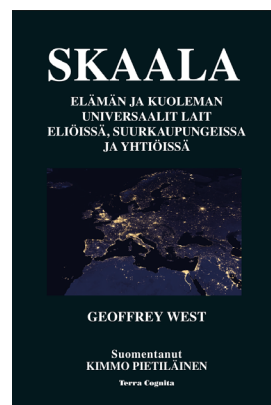
David Reich: *Keitä olemme ja miten päädyimme tähän. Muinais-DNA ja ihmisen menneisyyden uusi tiede.*
Ovh. 40 €.

Frans de Waal: *Olemmeko riittävän älykkäät tunnistamaan, kuinka älykkäitä eläimet ovat?*
Ovh. 40 €.

Kate Raworth: *Donitsitaloustiede. Seitsemän tapaa ajatella kuin 2000-luvun taloustieteilijä.*
Ovh. 40 €.

Geoffrey West: *Skaala. Elämän ja kuoleman universaalit lait eliöissä, suurkaupungeissa ja yhtiöissä.* Ovh. 50 €.

Hyvin varustetuista kirjakaupoista tai suoraan kustantajalta.

www.terracognita.fi